

Mi, Magyarország és a magyarok¹

(Részletek)

1.

Ó, ez Magyarország!

Ahogy megláttam 1982-ben, máris a szívem csücske volt!

1987-ben még vége sem volt a nyaralásunknak az Írószövetség várnai üdülőjében, amikor megtudtam, hogy mehetek Magyarországra. Gondolatban már ott is voltam. Emlékszem, hogy az elindulás előtti utolsó munkanapomon, pénteken délután az utolsó pillanatban szóltak, hogy találnom kell egy Zsivkov-idézetet a szeptemberi felkelésről.² Mintha váratlanul elgáncsoltak volna, s már estem is el: éppen most jutottam eszetekbe?

Persze nem szólhattam, lenyeltem – de járt az eszem, hogyan szabadulhatnék meg a feladattól. Elég volt arra gondolnom, hány kötetet kéne átlapoznom néhány üres frázisért. Letörtem, összeomlottam. Aztán eszembe jutott, hogy a *Literaturen front*³ a felkelés évfordulóján mindig egy-egy Zsivkov-idézettel jelenik meg. Kapásból leemeltem a tizenöt évvel korábbi évfolyamot, s valóban – a címlapon ott virított vörös betűkkel a szükséges bölcsesség. Gyorsan ráfirkantottam egy darab papírra, átadtam a gépírónak, megvártam, míg lekopogja, átvettem, s a lapra odaragasztottam az úgynevezett sapkát, dátumoztam és aláírtam anélkül, hogy átfutottam volna.

A magyarországi kiküldetések általában egyhetesek voltak. Hazautazás előtt néhány nappal már nyugtalanság fogott el. Nem bírtam elhessegetni az érzést,

MARIN GEORGIEV (1946) bolgár költő, prózaíró, szerkesztő. Az 1970-es évek közepe óta hét verses- és tíz prózakötete jelent meg. A magyar kultúra bulgáriai terjesztésében szerzett érdemeit a magyar kulturális kormányzat 2001-ben Pro Cultura Hungarica díjjal ismerte el. *Se isten, se ördög* című kötete a Napút kiadónál 2015-ben jelent meg. A részletek Marin Georgiev hamarosan magyarul megjelenő kötetéből valók (Marin Georgiev: *Valaki figyel*. Ford. Arató György. Budapest, 2019, Magyar Napló Kiadó). A kötet a bolgár Nacionalen Kulturen Fond fordítás-támogatási programjának támogatásával készül.

1 Bevezető az *Antimovszki han* című dobricsi folyóirat magyar irodalmi számához (2014).

2 Az 1944-ben szovjet segítséggel végrehajtott kommunista hatalomátvétel.

3 *Literaturen front* (Irodalmi Front) a Bolgár Írószövetség korabeli hetilapja.

hogy valami nincs rendben. S valóban: amint hazaértem, hívatott a főszerkesztő-helyettes: nacionalizmus hibájába estem: „a szeptemberi felkelés internacionalizmusra tanít bennünket” mondatból töröltem az „inter” előtagot, s csak a „nacionalizmus” maradt.

Nem volt mit mondanom. Azt válaszoltam, ezt szándékosan csinálták, hogy befeketítsenek.

Azokban az években nem létezett elbocsátás – csak áthelyezés.

Gyorsan el is rendeztek mindent, hogy státussal együtt a Narodna Kultura Kiadóhoz kerüljek.

De az események közben fölgyorsultak, fontosabb dolgok is történtek, meg aztán az igazgató, V. G. sem akart ott látni. Hamarosan Levcsev⁴ elnöksége is megszűnt.

Én pedig maradtam az irodalmi hetilapnál.

Megóvott az én Magyarországom...

[..]

4.

Megint 1982. június eleje – első budapesti utam. Nemcsak a város nyűgözött le, hanem a Könyvhét megnyitója is. A színpad a Váci utca mélyén, a Vörösmarty tér elején magasodott. Oldalt mazsorettek. Az ünnepséget a Fővárosi Tanács elnöke nyitotta meg. S aki egy szót sem értett magyarul, a lényegét annak is meg kellett értenie: a beszéd rövid, s ahogy a közönség reakcióján láttam, elmés is volt. Aztán fölharsant a zene, s a mazsorettek táncolni kezdtek.

Íme, egy különbség, ami nekem az európaiságot jelentette. Nálunk a vezetők minden lehető és lehetetlen alkalomból hosszú, unalmas és patetikus beszédeket tartottak. Két évvel később, amikor meghívtak a budapesti Bolgár Intézetbe, meggyőződhettem róla, hogy a mieink bármennyit jártak vagy éltek is Budapesten, akárhány hasonló ünnepségen vettek is részt, semmi sem fogott rajtuk. Ez a látogatásom egybeesett a szeptemberi felkelés évfordulójával. A megemlékezés délután négykor kezdődött, s éjjel tizenegyig tartott. Először a nagykövet beszélt – hosszan és unalmasan, aztán az igazgató ugyanúgy, utána egy történész még hosszabban; az egészet pedig dokumentumfilm követte.

Akkoriban még bőséges terülj-terülj asztalkámmal megpatkolt fogadások voltak – de ezt a tömény unalmat még egy fogadás sem válthatta meg. Nem bírtam ki, megszöktem. A magyar hivatalosságok nem rúghatták föl a protokollt, ők még maradtak.

[..]

4 Ljubomir Levcsev (1935–): jelentős bolgár költő, az 1956 után verbuvált, úgynevezett áprilisi nemzedék kiemelkedő alakja, Todor Zsivkov kommunista pártvezér szűkebb környezetének tagja.

6.

[...] Nem beszélek arról, hogy milyen versek vannak ebben a folyóiratszámomban.⁵ Bolgár szálak az itt bemutatott lírában is, a prózában is akadnak. De ezekről sem akarok beszélni. Inkább a magyarok önmagukról írt prózájáról szólok. Olvassák el a szó arisztokratájának, Márai Sándornak néhány veretes sorát vagy Kós Károly regényrészletét, amelyből a bimbózó szerelem remegése lüktet az időn át: annyira érintetlen és valóságos; vagy Lackfi János rövid, vérbő kis történeteit (*Milyenek a magyarok?*).

Csupán ennyit olvassanak el, s nemcsak azt értik meg, hogy a magyarok milyenek (ezt ők maguk is szeretnék tudni), hanem azt is, hogy mi, magunk, bolgárok milyenek vagyunk. Magyarországgal, a magyarokkal ismerkedve nemcsak az ismeretlent, hanem az ismerőset is megismertem – magamat és magunkat, bolgárokat is.

Sokszor eltöprengtem: a magyarok a nyugatiak számára a Kelet fiai – mi, a Kelet fiai a magyarokat nyugati embernek látjuk.

7.

Mi meg csak az orosz nőknek jelentjük a Nyugatot – úgy ragadnak ránk, mint légy a mézre.

Így van ez, ha nem becsüljük a hazait, a bolgár asszonyt – a legszebb teremtményt!

A magyar karaj

1982-ben, mikor először jártam Budapesten, keveset láttam, de sok mindent megértettem.

Íme, egy a sokból.

Utassy József, Kiss Benedek és Rózsa Endre meghívott ebédre. A budapesti egyetem éttermébe,⁶ bár már jó tíz éve végeztek.

Nem kérdeztem, miért. A magam módján magyaráztam: amikor állás és kapcsolatok, biztos megélhetés nélkül megérkeztem, hogy meghódítsam Szófiát, az egyetemi menza volt a legolcsóbb hely, ahol ehettem. Arra gondoltam: szegényebbek, mint én; amikor Szófiában jártak, megvendégeltem őket az Írószövet-ségben, ettek-ittak, amennyi jólesett. Efféle kiadás akkor meg se kottyant nekem.

5 Az *Antimovszki han* (Антимовски хан) című dobricsi folyóirat 2014/3–4. „magyar” száma.

6 A hajdani Bölcs Bagoly étterem az ELTE Bölcsészkarának az épületében.

Tolmácsom, Dudás Gyula és barátnője, Beáta is velem volt. Bemutattam őket a költőknek. Beáta szerényen Dudás mellé ült az asztalvégre, én kötőjelként a költők és öközójük.

Barátaim két karajt rendeltek.

Egyet nekem, egyet Jóskának.

Eszem, közben váltunk néhány szót – ők tudogattak bolgárul, én csak néhány magyar szót ismertem. Ha elakadtunk, a tolmács segített.

Evés közben titokban lesem, mi történik – tudom, illetlenség, de hát ilyen az ember (nem, nem mentegetőzőm író voltommal)...

Egyszer csak Jóska áttolja az ételt Bence elé, ő vesz egy keveset, s továbbadja a tányért Endrének, Endre Gyulának, Gyula pedig egy falat után lovagiasan lemond a többről Beáta javára.

A magyar karaj a világ legnagyobb karaja!

Juhásziász

(részletek)

A hetedik napon

1981. december 7-én megismerkedtem Juhász Péterrel⁷

Fekete füzetemet lapozgatva a dátum láttán alig hiszem el, hogy télen ismerkedtünk meg. Én mindig verőfényes napra emlékeztem, de úgy látszik, ez az emlék egy másikkal keveredhet bennem, amikor az Írószövetség kávéházában találkoztunk – ma is előttem a kép: – az ülő aktszobor alatti sarokasztal képe a lambériás nyugati fal és a kávézó felső részébe vezető lépcső között. Juhász a szemközti sarokban ül, széktámlája a falhoz nyomva; balról lehajtott fejjel gubbaszt Venciszlav Nacsev, mint akit valami olyasmiért hibáztatnak, amit csak ő tud, sok dioptriás szemüvege csillog; féltékenyen bámultam, hogy íme, ő ismeri Juhászt, én pedig nem – féltékenyen, mert jól ismertem Nacsev gyávaságát, korlátoltságát, hazafiaskodó szócséplését, Juhászról meg más véleményem volt, nem is annyira azért, amit olvastam tőle, hanem Andrej Germanov neki ajánlott

7 Juhász Péter (1930) bulgarista irodalomtörténész, műfordító, kritikus. 1950–1953 között ösztöndíjas Bulgáriában, 1953–1958 között Moszkvában, majd Szófiában diplomata. 1959–62 között az MTA Könyvtárában tudományos kutató, 1962-től a kelet-európai irodalmak budapesti tanszéki kutatócsoportjának munkatársa, 1973-tól vezetője. Több mint harminc bolgár tárgyú kötete jelent meg, a XX. századi magyar–bolgár szellemi kapcsolatok területén megkerülhetetlen életművét a legmagasabb bolgár állami és szakmai kitüntetésekkel ismerték el.

verse miatt, amit a várnai Prosztori almanachban láttam. Már akkor kíváncsi lettem erre az ismeretlenre, akit a vers alapján lázadó embernek képzeltem el, most pedig, megpillantva és fölismerve, a szívem úgy kalapált, mint valami szerelmi találkozó előtt – vagy talán hosszú üldözés után a vadat végre megpillantó, elcsigázott, babonás, följazott vadász érzi ezt – nem hibázza-e el az alkalmat? Magamban már régen fölkészültem a megismerkedésre, de a jó modor szabályai szerint szinte egykedvűnek kellett maradnom. A kongó kávéházban tehát elindultam a félemelet felé, s attól a csalódástól, hogy eredménytelenül sétáljak el mellettük, végül is Nacsev mentett meg, mert odaszólt nekem: – Gyere csak, hadd mutatlak be Juhász Péternek. Emlékeimben nyilván a találkozás izgalma, erős élménye miatt kavarnak összemósódva az évszakok; időpontok, helyek, érzelmek – lám, ezért jó, ha íróember szorgalmasan vezeti a naplóját.

Bármilyen homályos volt is Germanov verse, intuícióm nem csalt: Juhászból egyszerre áradt az életerő és a bölcsesség; íme egy számunkra elérhető európai, ráadásul olyan országból, amelyben a szabadságot nem sikerült eltaposni, így aztán akaratlanul is nemcsak annak vált szószólójává, amit mi is gondoltunk, csak kimondani nem mertünk, hanem annak is, amire mi még gondolni sem merésztünk – csakhogy Juhász a műveltsége, magatartása és öltözéke magára szedett európaiságának ellenére lényegében mégsem európiszólódott: természetes maradt, mert csak azt vette át, ami neki kellett. Amit mondott, ahogy ítélte, az lenyűgözött, egész délután kavargott bennem. Sokkal több volt ez annál, mint amire számítottam; még a délutáni szerkesztőségi robot sem törölt ki belőle semmit, s hazaérve – hála istennek! – papírra vettem: [...] A magyar értelmiség nagy része sznob, keleti művet csak akkor fogadunk el, ha Nyugatról érkezik; Radicskov Kiskatona⁸ (Войничето) című elbeszélése annyira megtetszett – Juhász az óta is megtartotta jellegzetes akcentusát, amely beszédét annál színesebbé teszi; ma is hallom, hogyan mondja a címet, a szótagokat rosszul hangsúlyozva –, hogy megjelenése után azonnal lefordítottam és kiadásra javasoltam. Mondtam nekik: – Nagyon érdekes, nézzétek meg. Meglátjuk. Meglátjuk, meglátjuk, de nem jelent meg. Néhány héttel később fölhívnak: – Nagyon érdekes elbeszélés. Közöljük. – Tudom, mondtam. Én is láttam a *Le Monde*-ban.

Ott egész oldalt szenteltek Radicskovnak, s közölték a Kiskatonát.

Szerintem – folytatta Juhász váratlanul – Radicskov már nem fejlődik. Megijedt. Már nem kíváncsi, így nem is fejlődik. Ő a legeredetibb írótok. De csak eddig.

Most olyan, mint az a gyerek (hangsúly a második szótagon), aki megértette, hogy a vendégek fölfigyeltek rá, s most még inkább bohóckodik. Először látják, ezért figyelnek rá, de a gyerek tovább erőlködik, bosszantóvá válik, és elunják.

8 Jordan Radicskov (1929–2004) jelentős bolgár prózaíró, elbeszélései (*Kecskeszakáll*. Európa Kiadó, 1969, 1980) és drámái Magyarországon is sikert arattak. A kiskatona (Войничето, 1966) című elbeszélés az író 1969-ben kiadott kötetében jelent meg.

Radickov együtt nevet a parasztjaival, Ivajlo Petrov viszont kikacagja és neveltségessé teszi, nevetetésre használja őket. (A *Mielőtt megszülettemre*⁹ gondolt).

Az irodalomban, költészetben és prózában azt keresem, amit az újságokban nem találok.

Magyarországon a mai bolgár irodalom iránti érdeklődés a régi kerékvágásban halad.

Történezeink a bolgár-török kultúra tanulmányozásával fejthetik meg a honfoglaló magyarok kultúráját.

Asztaltársaink igyekeztek tájékozottnak mutatkozni – én csak szívtam magamba a hallottakat... Csapongó első beszélgetésünk végére Juhász tett váratlanul pontot, amikor Todor Pavlovunkat, az esztétika és filozófia mára már levitézlett vezéralakját fatökű esztétának nevezte.

Nem tudtam már, ki a vadász, s ki a zsákmány. Hány év telt el az óta!

Talán Péternek van igaza: A rühes szamarak kilenc hegyen át is megérik egymás szagát, mondja legyintve, ha ez a múlt századba merült december hetedike szóba kerül.

S azóta egyikünk sem nyughatik...

Hencidától Bonchidáig

Maga Juhász Péter lesz a tolmácsom! – csak úgy dagadtam a büszkeségtől, az egész világnak el akartam vele dicsekedni...

Juhász fekete Volgával jelent meg az Írószövetség várnai üdülőjében, sofőre pedig nő volt, méghozzá micsoda nő! Dúsidomú, sötét bőrű, fekete sörényű – akár egy nemes tenyészkanca. A kocsit is, a nőt is a Kulturális Minisztérium, maga Georgi Jordanov miniszter adta Péternek, hogy járják be a bolgár kolostorokat, mert valami fotóalbum készül róluk Budapesten, amihez Juhász írja a szöveget, a képeket pedig már megcsinálta egy magyar fényképész.¹⁰ Legalábbis Péter ezt mondta egy pohár vodka mellett, amikor pedig eldicsekedtem neki, hogy októberben Pestre utazom, hirtelen kibökte: Majd én tolmácsolok neked. Elviszlek a falumba!

Juhász fáradhatatlan kombinátor volt, amihez nyúlt, elegánsan végezte, játékosan, elbűvölően, férfit-nőt egyaránt levett a lábáról... Jóállású férfi is volt, méghozzá külföldi. A bolgárok pedig mindig kedvelték a külföldieket: a nők hiúságából, a férfiak – legalábbis az írók – ugyanezért, csakhogy ők a külföldi elismerésre, hírnévre ácsingózva, mert az íróember a nőknél is hiúbb.

Hiszen én is az vagyok, le nem maradhatok tőlük.

9 Ivajlo Petrov: *Mielőtt megszülettem*. Csíkhelyi Lenke fordítása. Budapest, 1972, Európa Könyvkiadó.

10 Juhász Péter – Szabóky Zsolt – Petrov Péter: *Bolgár kolostorok*. Budapest, 1983, Képzőművészeti Kiadó.

Persze másról is szó van, birkaszellemünkről, az elmaradottság miatti örökös komplexusainkról.

Örültem hát, hogy ismét Magyarországra utazhatok, feleségem pedig szenvedett, hogy egész hétre itt hagyom két ölbeli kisgyerekekkel. Mindig így van – ami nekünk öröm, az másnak szenvedés. Amint mondani szokás, a húsznapos tengerparti üdülés második felében tükön ültem, alig várva, hogy fölszállhassak már a reptülőrre.

Akkoriban, a nyolcvanas években szinte álom volt a Balkánnal Budapestre repülni – olcsó is, gyors is. A fogadás óraműpontossággal zajlott: várt rám a Bolgár Kulturális Intézet autója, bevitt a belvárosi szállásra, s élményekre szomjasan, szinte telhetetlenül, már neki is vághattam az ismerős utcáknak.

Így is tettem. Juhász megadta a telefonszámát, én fölhívtam, és íme, rögtön megjelent a bolgár írók budapesti ciceronéja, sőt, étterembe is elvitt – a környékbeli többihez hasonló kisvendéglőbe, amilyenek akkoriban gombamód szaporodtak, s a butikokkal együtt lassan meghódították a pesti belvárost.

Péter másnap is megjelent, de nem azért, hogy megmutasson ezt-azt, hanem hogy bemutassa első házasságából való fiát, Georgit, aki majd a következő két napon helyettesíti mellettem, mert neki magának más dolga van.

Eltelt egy nap, eltelt kettő, de Georgi nem jelentkezett. Csak emlékeimben élt: lassú, szinte vánszorog, egykedvű, lusta, még a perzselő napra sem ügyel, hogy legalább árnyékba húzódjon.

Én meg minél többet akartam látni, hallani, megérteni Magyarországból. Megnéztem a Nemzeti Galériát, a Szépművészeti Múzeumot, bejártam a budai várat, de hát ez mind nem az volt, mint amire gondoltam, amikor Juhász megígérte, hogy ő lesz a tolmácsom, a kalauzom.

Harmadnap aztán elmentem az Írószövetség Bajza utcai székházába. Emlékeztem rá még 1982-ből, amikor Földeák Iván nemzetközi titkárnál jártam. Kopogtam a „Nemzetközín”, beléptem, és a béketábor orosz konyhanyelvén elpanaszoltam, hogy harmadik napja nincsen tolmácsom. Földeák Volga-széles nevetéssel nyugtázta: „Вы обогатили семейство Юхас!”¹¹

És elmagyarázta, hogy a Szövetség Juhásznak tolmácsnapidíjat, vidéki útjainkra pedig kiküldetési pénzt fizet. A kirándulást az utolsó előtti napra időzítették.

Lám-lám, gondoltam magamban: Péter a szívének kedves szülőfaluját akarja megmutatni nekem, de állami pénzen – van mit a tejbe aprítania, de takarékoskodik, tehát tovább tollasodik. Megértettem, hogy gazdagodásának kulcsa ez a takarékoság, s talán nemcsak az övé, hanem a közép- és nyugat-európai emberé is, mert így született meg mindaz a gazdagság, ami engem annyira lenyűgözött.

11 Вы обогатили семейство Юхас! Maga gazdaggá tette Juhászékat! (oroszul helyesen: Вы обогатили семью Юхас.)

A többi már nem érdekes. Meglátogattuk Péter vidéki rokonait, ettünk-itünk, mindezt megírtam a „Magyar idő szerint”-ben,¹² de azt nem írtam meg, hogy akkor ott kifordítottam a népmese csattanóját: nem úgy, hogy ott voltam, s bajszomon folyt a sárga lé, de a számba semmi sem jutott, hanem éppen fordítva: kedvemre szürcsöltem a drága húslevest, rogyásig gyúrtem magamba a rántott csirkét, ürítgettem a borospoharat, s még azt is ellestem, hogyan kell az ágast megfejni.

Azóta nem vállalom olyan irodalmi utazást, amiből egyéb hasznom nincsen – valamit, de legalábbis valamicskét nyernem kell rajta.

* * *

Anatoli

Egy szép napon így mutatkozott be telefonon – „Neked Anatoli leszek, a Komszomol Központi Bizottságától hívlak.” Közölte, hogy másnap reggel találkozunk kell a Szeptember 6. utca 8. előtt, a portán. A *Pulsz*¹³ szerkesztőségében dolgoztam, tehát alárendeltje voltam.

Korán keltem, s az esti ivászatból másnaposan villamosra szállva, már tíz perccel kilenc előtt a kapuban vártam. Ellenőriztem a házsámot; igen, ez a bejárat, mögötte hosszú, védett épület hallgatag, rácsos ablakkal, hallottam már, hogy mire valók. Tehát komoly dologról van szó.

Pontosan a kitűzött időpontban ő is megjelent: jól megtermett, savanyú képű szőke alak, vékony szája, mint a késpenge. Bizalmatlanul fürkészett, tárgyilagosan, némán – aztán kezet nyújtott, majd bekísért egy üres, szűk, füstös szobába, leült az íróasztal mögé, engem is leültetett a két üres szék egyikére, cigarettára gyújtott, megemlítette, hogy egyetemista kora óta Napot szív, alighanem csak ebben húséges az ifjúságához, aztán mélyen leszívta a füstöt. Amíg én is rágyújtottam, körülnéztem: mocskos, összejárt hajópadló, a sarkokban pókháló, fejem fölött apró szellőzőablak – szállt a cigarettafüst, kintről benzinbűz terjengett, autók zaja hallatszott. Egyenesen belevágott:

– Tudjuk, hogy a párt gazdaságpolitikáját szidták.

Ilyen dermesztő kezdet bárkit megijeszt – a védekező reflexek azonnal felmondják a szolgálatot. Fölvillantak előttem az írószövetségi étterem asztaltársaságai, akikkel mostanában voltam – nem, senki sem gyanús, ezek mind a barátaim. Hiszen évek óta ugyanazokkal ülünk és poharazunk. Csakhogy

12 Megjelent az *Életünk* című folyóirat 1987/11. számában.

13 *Pulsz* (Пульс) 1961-1991 között megjelent ifjúsági hetilap, a bolgár Komszomol kiadványa.

- igen, egy konferencia után az általános kavardásban a társaság kibővült, gyanús, hallgatag és ideges alakok is közénk ültek, talán füleltek is, de hát tudom, hogy ki kicsoda, s megválogatom a szavaimat. Meg hát: miféle gazdaságpolitika? Mi csak irodalomról beszélünk. Szóba kerülhetett, hogy némelyik társunkat igazságtalanul értékelik, másokat pedig pátyolgatnak, érdemtelenül támogatnak, talán még a kiváltságok is - de a párt és a gazdaságpolitika aligha.

Mindez pillanatok alatt futott át az agyamon, sarokba szorítva kerestem a szavakat. Összevissza, zavartan magyarázkodtam, megemlítve, hogy a szokásos versengések az utóbbi időben kiéleződtek, lehet, hogy rágalomról van szó.

- Nem, nem. Mondott ilyesmit.

Már hangosan gondolkodtam: ki lehet az? Beszélni kezdtem a szerkesztőségi konfliktusokról; nem gondolja-e, hogy valaki így akar befektíteni?

- Nem! Találkoznunk kell újból, hogy beszélgessünk. Majd jelentkezem.

A faggatás talán fél óráig tartott. Elbúcsúztunk egymástól, de a félelem tanját vert bennem. Gyanakodnak rám - de miért? -, valahol hibáztam. Már magam folytattam a kihallgatást, az utóbbi időben hol, mikor, kivel és miről beszéltem. Mit is gondolok a párt gazdaságpolitikájáról? De semmire sem jutottam. Akkoriban nem foglalkoztam ilyesmivel, a pénz nem érdekelt, abból éltem, ami éppen akadt, erkölcsi kérdéseken rágódtam, nem a gazdasági nehézségeken. Persze bennem is volt keserűség, sértettség, én sem értettem egyet mindennel, de ezek személyes, irodalmi ügyek voltak.

Úgy két hét múltán ismét csörgött a telefon. Ezúttal a Sipka és a Dimitar Poljanov (most Evlogi Georgiev) utca sarkán kellett megjelennem. Az épületet ma is meg tudnám mutatni, bár a lakó névtábláját nem olvastam el, s az emeletre sem emlékszem. Régi belvárosi épület, masszív falak, lépcsőház és ablakok, s bár kívül szürkésfekete mocsok lepte, belül luxuslakások sorakoztak. Anatoli előhúzta a kulcscsomóját, s kinyitott egyet. Fekete bőrfotelokkal berendezett tágas nappaliba vezetett, az asztalon mappák és tervrajzok heverték. A lakó nemrég távozhattott, hirtelen megszakított jelenlétének sugárzását még éreztem, a szomszéd helyiségekből pedig suttozás szűrődött át.

Ugyanazt a témát folytattuk, de a beszélgetés iránya lassan a szerkesztőségi helyzetre fordult. Sem a rokonszenveimből, sem az utálatomból nem volt mit rejtegetnem - mindezt éppen elégszer elmondtam értekezleteken, gyűléseken vagy ünnepeken. Kaptam már néhány fegyelmet, s minthogy még nem volt mit veszítenem, mindig kimondtam, amire gondoltam; többnyire az háborított fel, ha valaki visszaélt a helyzetével. És akkor ismét az átkozott gazdaságpolitika - mit is mondtam erről? Világos volt, hogy ebből a hálóból nem keveredhetek ki, mert Anatoli egyre szorosabban szőtte rám, látszott, azt akarja, hogy lelkiismeret-furdalást érezzek, megijedjek, megtörjek. Távozáskor most utasított is: „Ha az utcán vagy a Komszomol Központi Bizottságában találkozunk, nem ismersz, nem köszönsz nekem, úgy teszel, mintha sosem találkoztunk volna. - De minek ez a konspiráció? - Ez a szabály. Majd én kereslek, hogy beszélgessünk.

- De hát miről beszéljünk? Hiszen beszéltünk már. - Nem - mondta, előhúzta a cigarettásdobozt, s rágyújtott.

Szerencsére volt kivel megosztanom, ami történt, elmondtam Vladó Popovnak és Nikola Káncsevnek - tehát alkalmatlan voltam a konspirálásra -, de döntenem mégis magamnak kellett.

A második találkozó helyszíne és a fölösleges konspiráció egyre inkább nyugtalanított. Hát vannak intelligens, tanult, tehetős emberek, akik lakásukat átengedik ilyen találkozókhöz bizonyára néhány órára, s nyilván előnyük is származik belőle. Zavart, hogy Anatoli igyekszik kiismerni, zavart, hogy kérdeget, vájkál bennem. Talán tíz nappal később véletlenül összefutottunk az utcán, s természetes gesztussal már-már odabólintottam neki, de ő félrenézett, és el-sétált mellettem. Biztos nem keres többé, lám, nem is köszönt. Hála istennek.

Nem így történt. Harmadik találkozásunk az Iztok lakótelepen volt, egy hatvanas évekbeli épületben; a lépcsőház is szűkebb volt az előzőnél, a nappali is kisebb és szegényesebb, a vakolat pedig fehérebb. A barátaimmal való beszélgetés valahogy fölbátorított, s amikor Anatoli egyik kollégámról kezdett faggatni, azt feleltem, hogy nem vagyok besúgó, ha pedig kifogásaim lesznek, azt nem vele, hanem az ideológiai felelősökkel fogom megosztani - erre a válaszra Nikolaj oktatott ki. Anatoli győzködni kezdett, rendszeres találkozókra akart rávenni, „hogyan véleményt cseréljünk”. - Nem - mondtam -, utójára találoztunk. Fölálltam. Ezúttal elkísért, együtt, némán szálltunk villamosra a Moszkva szálló előtt, szótlánul zötyögtünk a Jordanka Nikolova térig. Ott, mintha mi sem történt volna, közölte velem, hogy majd fölhív.

- Mondtam már, hogy ez volt az utolsó.

- Megvannak az eszközeim, hogy kényszerítselek.

- Akár itt helyben megölhetsz, de többet nem találkozunk. Gyáva vagyok, eddig ezért tettem, de már vége.

- Te vagy gyáva? No, majd meglátjuk.

Nem, nem voltam én bátor, de a hatalomtól kevésbé féltém, mint attól, hogy kollégáiról jelentgető besúgót csinálnak belőlem - még ha nem kedveltem is őket. Ha arra gondolok, hogy csak szerződésemm volt, nem státusom, tehát bár-mikor elbocsáthattak; hogy csupán ideiglenes szófiai lakcímem volt, s munkahely nélkül ez is megszűnt volna, ma sem tudom, honnan vettem a bátorságot. Ez az ember bármit megtehetett - és uzsgyi, takarodj vissza falura.

Többé azonban nem keresett. Én viszont egészen 1978 végéig rettegtem, amikor végre bekerültem az öt költő közé, aki a nagy évfordulón¹⁴ fővárosi lakhatási jogot kapott. Addig úgy éreztem, rajtam az állami célkereszt. Amikor aztán 1979. április 10-én, egy nappal születésnapom után beütötték igazolványomba a szófiai pecsétet - akkor végre föllélegezhettem. A lakhatási engedély megszerzése talán életem legnagyobb eseménye volt - ünnepeltük is heteken át. A vég-

14 Az 1877/78-beli orosz-török háború lezárása, az újkori bolgár állam létrejötte.

telen ivászatok sorából arra emlékszem, amit jótevőnkkel, Georgi Dzsagarovval¹⁵ este nyolctól másnap délután fél háromig ittunk végig; azon az éjszakán értettem meg, hogy aki a mi rendszerünkben karriert akar csinálni, azt előbb keresztülhajtják az Állambiztonság fejjőkarámán. Asztalunknál hívatlanul váltották egymást Dzsagarov testőrei – s amit ő ezen a mámoros éjszakán beszélt velük, ahogyan az Írószövetség korábbi és akkori jeles alakjait emlegette, megértette velem, hogy a kongresszus senkit sem választ véletlenül titkárrá. Arra gondoltam, talán minden fiatal író odakerül erre a vizsgára, s aki megijed vagy meghajlik...

Látom ezeknek a társaimnak a szemét: zavartak, kerülik a másik tekintetét, bizonytalan, alázatos pillantások, kutyahűség és kíváncsiság – valami örökre megtört bennük. Járásuk talán ettől lassú és óvatos, a kávéházba vagy étterembe lépve tán ezért csatlakoznak azonnal a legeretnekebb véleményhez, s még meg is toldják egy kicsit, hogy a választ megjegyezhessek. Hívatlanul, kérdés nélkül ülnek le bárhova, nevetésük a magukra vállalt feladat és a pislákoló lelkiismeret feszültsége miatt erőltetett; fülüket hegyezve minden kompániához odacsapódnak, míg végül hirtelen – hisz ők is csak emberek – az alkohol vagy az ügy komolysága merevvé dermedti őket, szemöldökük és ajkuk a gonoszság és eljövendő elégtétel fontoskodó grimaszába torzul. Azt, hogy önmagukon nem állhatnak bosszút, másokon torolják meg – olyan ártatlanokon, mint régen maguk is voltak, s amilyeneket többé már nem viselhetnek el. Senkin sem könnyörülnek, hisz önmaguknak sem kegyelmeztek.

Nemrég aztán váratlanul találkoztam Anatolival egy utcasarkon. Szokás szerint kézen fogva vezettem a gyerekeimet, ő egyedül volt, szájában cigaretta lógott – lám, még mindig magas és szőke, de már kopaszodik. Hirtelen átfutott rajtam a régi félelem, aztán diadalmasan és boldogan a szemébe néztem, ő elfordult, megszaporázta lépteit, s elment, mintha észre sem vett volna.

Most biztos máshonnan figyel.

Adjátok vissza a sálamat!

A szovjet turistacsordáknak Bulgária még 75% szovjet s 25% nyugati befolyás mellett is Európának tűnt.

Hát az NDK-t vajon minek láthatták?!

Kelet-Németországba csak az egyesülés után, 1992-ben jutottam el, a Szovjetunióban azonban 1989-ig háromszor is jártam. Egyre nagyobb undorral és félelemmel tértem haza, amit csak a kíváncsiságom győzött le újra-meg újra...

15 Georgi Dzsagarov (1925–1995) író, politikus, országgyűlési képviselő, 1971-től 1989-ig az Államtanács elnökhelyettese.

Utoljára 1989-ben voltam ott. Végre bevettek a *Literaturen front* szerkesztőségi delegációjába (évi kötelező barter a *Lityeraturnejaja Gazetával*).¹⁶

Akaratlanul is nyugati exportórré váltam: utazás előtt a feleségem meglepett egy NDK-s merinó sállal: védjen a moszkvai hidegtől, dédelgesse a nyakamat, s talán egy kicsit szebb is leszek tőle...

Jóformán meg sem érkeztünk, már elszállásoltak a hotelban, s autóbusszal rögtön vittek is vacsorázni a Szovjet Írószövetség éttermébe. Nyiszlett, apró termetű ruhatáros szabadított meg a kabátunktól – szemlátomást az egész világra haragudott, némán szedte el a holminkat. Tudván a sálam értékét, alaposan belegyömöszöltem a kabátujjamba.

Ettünk, amit ettünk – a testvérszerkesztőség vezető elvtársainak pohárköszöntőiben nyoma se volt már a korábbi lelkesedésnek, magabiztosságnak és meggyőződésnek, valamiképpen most minden a tárgyilagosság jegyében folyt. Leginkább szótlánul ültünk, a csaknem üres éttermet kiszámíthatatlan, tipikus orosz mogorvaság lengte be, ugyanaz, amit Moszkva utcáin már 1979-ben megéreztem.

Kölcsönös megkönnyebbüléssel indultunk el, hogy erőt gyűjtsünk a szovjet földön töltendő első napunkhoz.

Amint rám került a sor, hogy a kabátomat átvegyem, rögtön belenyúltam az ujjába – előbb az egyikbe, majd a másikba is –, aztán újra meg újra végigtapogattam, de a sál nem volt benne. Szóltam valakinek a delegációnkból, mire ő: – nyughass, mit akarsz azzal a sállal. A csoportvezetőnk is azt mondta, hogy maradjak békén, ne élezzem a peresztrojában amúgy is kiéleződött helyzetet. A szovjetek – szorosán mellettünk – a ruhatártól a buszhoz kísérték. Amint az autóbushoz értem, valami ösztönös düh támadt föl bennem, s mint máskor is, hirtelen kitört. Magam is meglepődtem, hogy egyszer csak lecövekeltem, mint számár a hídon:

– Nincs meg a sálam, valaki elvette – mondtam a szovjet újság szerkesztőbizottsági tagjának.

– Lehetetlen! – válaszolta. – Várjon!

Visszament a Szövetség épületébe. A mieink közül azok, akik már fölszálltak, fegyelmezetten üldögéltek, de a lent állók körém gyűltek.

– Mi van, mi történt?

Elmondtam, hogy az NDK-s sálamat most kaptam a feleségemtől a moszkvai útra.

– Valóban nincs meg, fölfoghatatlan, hova tűnt – magyarázkodott a felelős szovjet elvtárs.

Nem bírtam elviselni a világelsőséggel parádézó, polgárainak új erkölcsével büszkélkedő Szovjetunió igazságtalanságát.

– Adják vissza a sálamat! – mondtam. Nem mozdulok innen, amíg nem hozzák ide a sálát.

16 A szovjet írószövetség lapja.

Dühödten mutattam a láthatatlan ruhatáros felé:

- Ő lopta el!

- Hogy mondhat ilyet? - háborodott fel a vendéglátók egyike. - Hiszen ő a Szovjetunió hőse! Részt vett a Nagy Honvédő Háborúban!

- Miattam kétszeres hőse is lehet a Szovjetuniónak, de én a sálamat akarom. Ha nem adják ide, holnap hazautazom!

Dühömben megmakacsoltam magam - nem is gondolkodtam rajta, hogyan utazhatnék vissza. De a határozottság megtette a magáét. A szovjet elvtárs megpuhult...

Másodszor is visszament az épületbe.

Öt perc sem telt bele, íme, megjelenik magasra emelt karral, lengeti a sálát, mint Jegorov vagy Kantarija a zászlót a Reichstag fölött.

Nem kért elnézést... Sem a saját nevében, sem máséban.

A testvéri szerelem másnap folytatódott a szovjet vendégbarátság értelmetlen találkozókkal teli, gazdag programjával.

Utóirat

Hatalmas ország! - mindene megvan: tankok és rakéták, műholdak és repülők; minden, s mindenből a LEG-LEG-LEG!

De íme - sála, az nincs neki...

